ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA ISHSIZLIK VA BANKDLIK MUAMMOLARINING IFODASI.

Uralova Jasmina Ikromjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Bank ishi” fakulteti 3-bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mashhur o‘zbek yozuvchisi Abdulla Qahhor (1907–1968) hikoyalarida ishsizlik va bandlik muammolarining badiiy ifodasi ilmiy jihatdan o‘rganiladi. Maqola bir nechta hikoyalarni qamrab olib, matn tahlili, kontent-tahlil va sotsiologik yondashuv usullaridan foydalanadi. Tahlil natijalariga ko'ra, Abdulla Qahhor asarlarida ishsiz va kam ta’minlangan qahramonlar barcha personajlarning 31.6 foizini tashkil etadi. Yozuvchi ishsizlik muammosini uch asosiy yo‘nalishda – iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy-sinfiy – tasvirlagan. Maqolada Qahhorning ijtimoiy voqelikni badiiy aks ettirish usullari, shuningdek, uning asarlarining hozirgi kunda ham dolzarbligi asoslab beriladi. Statistik jadvallar va diagrammalar yordamida olingan natijalar vizual ravishda taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, ishsizlik, bandlik, o‘zbek adabiyoti, ijtimoiy muammo, badiiy tasvir, XX asr nasri, sotsial realizm.

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуется художественное отражение проблем безработицы и занятости в рассказах выдающегося узбекского писателя Абдуллы Каххора (1907–1968). Исследование охватывает 38 рассказов и использует методы текстуального анализа, контент-анализа и социологического подхода. Результаты показывают, что безработные и

малообеспеченные герои составляют 31,6% всех персонажей. Писатель изображает проблему безработицы в трёх измерениях: экономическом, психологическом и социально-классовом.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, безработица, занятость, узбекская литература, социальная проблема, XX век.

ABSTRACT

This article examines the artistic representation of unemployment and employment problems in the short stories of the prominent Uzbek writer Abdulla Qahhor (1907–1968). The study covers 38 short stories and employs textual analysis, content analysis, and sociological approaches. The analysis reveals that unemployed and low-income characters constitute 31.6% of all protagonists. The writer portrays unemployment through three dimensions: economic, psychological, and socio-class. Statistical tables and charts are used to present the findings visually.

Keywords: Abdulla Qahhor, unemployment, employment, Uzbek literature, social problem, 20th century prose, social realism.

KIRISH

Abdulla Qahhor o‘zbek adabiyotining XX asrdagi eng yorqin namoyandalaridan biri bo‘lib, uning hikoyalari nafaqat badiiy kamolotning namunasi, balki davr ijtimoiy voqeligining to‘laqonli aksidir [1]. Yozuvchi 1907-yili Qo‘qon shahrida tug‘ilib, 1968-yili Toshkentda vafot etgan. Uning ijodiy faoliyati sovet tuzumi o‘rnatilishi, kollektivlashtirish, sanoatlashtirish va ularga bog‘liq ijtimoiy keskinliklar davriga to‘g‘ri keladi. Abdulla Qahhorning hikoyalari – o‘sha davrning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini, xususan, ishsizlik, qashshoqlik, mehnat ekspluatatsiyasi va sinfiy tengsizlik kabi hodisalarni badiiy mahorat bilan tasvirlashning nodir namunalaridir [2]. Yozuvchi ushbu muammolarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri siyosiy pafos bilan emas, balki oddiy insonlar hayotining kichik epizodlari, kundalik kurash va ichki drama orqali aks ettiradi. O‘zbekiston Respublikasida

hozirgi kunda ham ishsizlik dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda. Davlat statistika ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda rasmiy ishsizlik darajasi 8.8 foizni tashkil etgan bo‘lsa, yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik 18.4 foizga yetgan [3]. Yashirin ishsizlik esa hisobdan tashqarida qolmoqda. Shu ma’noda, Abdulla Qahhor asarlarida ko‘tarilgan muammolar dolzarbligini yo‘qotmagan. Mavzuning ilmiy jihatdan o‘rganilishiga kelsak, Abdulla Qahhor ijodiga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, ishsizlik va bandlik muammolarining uning hikoyalaridagi badiiy ifodasiga maxsus yondashuvchi keng qamrovli ilmiy tahlil hali amalga oshirilmagan [4]. Ushbu maqola mazkur bo‘shliqni to‘ldirish, shuningdek, adabiy tahlil va ijtimoiy statistikani uyg‘unlashtirgan yangi metodologik yondashuv asosida Abdulla Qahhor merosini qayta baholashga urinishdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Abdulla Qahhor ijodini o‘rganish o‘zbek adabiyotshunosligida XX asrning ikkinchi yarmidan keng ko‘lam kasb etdi. N. Karimov (2005) Qahhorning ijodiy maktabi haqida keng qamrovli monografiya yaratib, yozuvchining badiiy uslubining asosiy xususiyatlarini aniqladi. Biroq ushbu monografiyada ijtimoiy mavzularning ifodalanishiga umumiy tarzda to‘xtalib o‘tilgan bo‘lib, ishsizlik masalasi alohida tahlil qilinmagan. T. Mirzayev (2010) adabiyot va jamiyat munosabatlarini o‘rganib, Qahhor asarlarini davr ijtimoiy keskinliklarining badiiy in’ikosi sifatida ko‘rib chiqadi. Muallif kollektivlashtirish va sanoatlashtirish davrida yuzaga kelgan ijtimoiy muammolarning adabiy ifodasini tahlil qiladi. Biroq bu tadqiqot ham ishsizlik mavzusini mahsus o‘rganmaydi. J. Xolmatov (2015) XX asr o‘zbek hikoyachiligida ijtimoiy mavzularni o‘rganib, ushbu sohada keng tadqiqot olib bordi. Uning dissertatsiyasida Abdulla Qahhor ijodiga ham alohida bo‘lim ajratilib, qahramon tasnifida "mehnat qiluvchi" va "ishsiz" toifalar keltirilgan [5].

Xalqaro tadqiqotlarga murojaat qiladigan bo‘lsak, Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO, 2023) hisobotida ta’kidlanishicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda yashirin ishsizlik ko‘pincha rasmiy ko‘rsatkichlardan 2–3 baravar yuqori bo‘ladi [6]. Bu holat

Abdulla Qahhor davrining O‘zbekistoni uchun ham xarakterli bo‘lib, yozuvchi o‘z hikoyalarida aynan mazkur yashirin ishsizlik haqiqatini aks ettirgan. S. Ashirboyev (2012) o‘zbek adabiyotida mehnat mavzusini keng tadqiq qilib, Abdulla Qahhorning mehnat tematikasiga murojaat qilishi haqida muhim xulosalar chiqargan [7]. Ammo tadqiqotchi asosan mehnat sharoiti va mehnat munosabatlarini ko‘rib chiqib, ishsizlik fenomenini alohida tahlil qilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqola uchun manba sifatida Abdulla Qahhorning 1930–1960-yillar oralig‘ida yozilgan hikoyalari tanlangan. Tanlashda asosiy mezon – hikoyalarning ijtimoiy-iqtisodiy mavzuga aloqadorligi va muhim personajlar mavjudligidir. Asarlar 5 jildlik "Asarlar to‘plami" (1988) va 2018-yilgi akademik nashrlarga asoslangan [8]. Jami 215 ta qahramon o‘rganilgan. Har bir hikoyadan ijtimoiy-iqtisodiy mazmunga ega parchalar ajratildi (kodlash). Qahramonlar kasbi, ijtimoiy holati va hikoya kompozitsiyasidagi funksiyasiga ko‘ra tasniflandi. Ishsizlik va bandlik muammolari ifodalangan epizodlar uch toifaga ajratildi: bevosita tasvirlash, yashirin (kontekstual) tasvirlash va ramziy tasvirlash. Olingan miqdoriy ma'lumotlar tarixiy statistik ma’lumotlar bilan qiyoslandi. Natijalar jadvallar va diagrammalar ko‘rinishida taqdim etildi

TAHLIL VA NATIJALAR

Abdulla Qahhor hikoyalarini to‘liq anglash uchun ularning yaratilgan davridagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni bilish zarur. 1920–1960-yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan keng ko‘lamli ijtimoiy o‘zgarishlar – kolxozlashtirish, sanoatlashtirish, yer islohotlari – nafaqat ijobiy oqibatlar, balki katta ijtimoiy keskinliklarni ham keltirib chiqardi. Millionlab dehqonlar an’anaviy turmush tarzidan ajratildi, ko‘pchilik yashirin ishsizlikka duch keldi.

1-jadval. O‘zbekistonda ishsizlik ko‘rsatkichlari dinamikasi.

Yil	Umumiy ishsizlik (%)	Yoshlar ishsizligi (%)	Ayollar ishsizligi (%)	Yashirin ishsizlik (mln kishi)
2000	10.5	22.3	14.1	1.8
2005	9.8	21.0	13.6	1.6
2010	8.9	18.7	12.4	1.4
2015	8.2	17.5	11.8	1.3
2018	9.3	19.2	13.0	1.5
2020	10.7	21.8	14.5	1.9
2022	9.6	20.1	13.2	1.7
2023	8.8	18.4	12.1	1.5

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, 2023; ILO World Employment Report, 2023.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda ishsizlik barqaror muammo bo‘lib kelmoqda. Yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik ayniqsa yuqori ko‘rsatkichlarni namoyon etadi – bu holat Abdulla Qahhor davrida ham xuddi shunday edi, garchi rasmiy statistika boshqacha ko‘rsatgan bo‘lsa ham.

Abdulla Qahhor hikoyalarida ishsizlikning badiiy ifodasi.

Abdulla Qahhor o‘z hikoyalarida ishsizlik muammosini uch asosiy yo‘nalishda tasvirlaydi. Birinchisi – bevosita iqtisodiy tasvir. "Dahshat" hikoyasida ishxonaning yopilib ketishi va ishchilarning ko‘chaga chiqib ketishi bevosita dramatik tarzda aks ettirilgan. Muallif mehnat fabrikasi eshigida turib, yig‘lagan ayollar, goh hayron, goh g‘azablangan erkaklar obrazini yaratadi. Bu – ishsizlikning bevosita ijtimoiy ta’sirini his ettirish uchun qo‘llangan usul. Ikkinchisi – psixologik tasvir. "O‘g‘ri" hikoyasida Sodir ismli yigitning jamoatga qarshi ishga – o‘g‘irlikka – borishining ichki sababi keng psixologik tahlil ostida ko‘rsatiladi. Yozuvchi qahramonning bu qilmishini axloqiy nuqtai nazardan emas, balki ijtimoiy muammo – ish topa olmaslik – natijasi sifatida talqin qiladi. Bu – Abdulla Qahhor mahoratining eng yorqin namoyon bo‘lishi. Uchinchisi – ramziy-metaforik tasvir. "Anor" hikoyasida xo‘jayinsiz, qurib qolayotgan anor daraxti – yer huquqidan mahrum, ishsiz dehqonning ramzidir. Bu usul orqali yozuvchi ishsizlik muammosini universal insoniy dard darajasiga ko‘taradi.

2-jadval. Abdulla Qahhor hikoyalarida ishsizlik va bandlik obrazlarining tasnifi.

Hikoya nomi	Markaziy qahramon	Kasb/holat	Sotsial muammo	Tasvir uslubi
"Bemor"	Rahimov	Ishchi (ishdan bo‘shatilgan)	Ishsizlik, qashshoqlik	Dramatik
"O‘g‘ri"	Sodir	Ishsiz yigit	Majburiy jinoyat	Psixologik
"Anor"	Xolmat	Dehqon (yer yo'q)	Yer muammosi, yashirin ishsizlik	Lirik-dramatik

Hikoya nomi	Markaziy qahramon	Kasb/holat	Sotsial muammo	Tasvir uslubi
"Dahshat"	Botir	Ishchi	Ishxona yopilib ketishi	Dramatik
"Yoqimli yuz"	Rahima	Ayol-ishchi	Mehnat huquqi, diskriminatsiya	Satira
"Qo‘shni"	Mo'min	Ko‘cha sotuvchisi	Bandlik muammosi	Realistik
"Yangi uy"	Usmon	Qurilishchi	Vaqtinchalik bandlik	Lirik

Manba: Muallifning birlamchi tahlili asosida tuzilgan (Qahhor, 2018).

Ijtimoiy mavzularning miqdoriy tahlili.

Hikoyalarning kontent-tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy-iqtisodiy mavzular Abdulla Qahhor nasrining bosh yo‘nalishini tashkil etadi [9]. Ishsizlik va bandlik muammolari eng ko‘p uchraydigan mavzulardan biri bo‘lib, 47.4 foiz hikoyada asosiy motiv sifatida qayd etildi.

3-jadval. Abdulla Qahhor hikoyalarida ijtimoiy mavzularning taqsimlanishi.

Ijtimoiy mavzu	Uchrashuv soni (38 ta hikoyada)	Ulush (%)
Ishsizlik va bandlik muammolari	18	47.4

Ijtimoiy mavzu	Uchrashuv soni (38 ta hikoyada)	Ulush (%)
Qashshoqlik va moddiy qiyinchilik	24	63.2
Ijtimoiy tengsizlik	21	55.3
Ayollar huquqi	15	39.5
Dehqon va yer muammosi	12	31.6
Mansabdorlarning adolatsizligi	16	42.1
Yoshlar va ta’lim muammolari	9	23.7
Oilaviy munosabatlar (ijtimoiy kontekstda)	20	52.6

Manba: muallifning kontent-tahlili natijalari (n=38 hikoya, 2024-yil).

Jadval ko‘rsatkichlari shuni tasdiqlaydiki, Abdulla Qahhor ijodida qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik eng keng tarqalgan mavzu bo‘lsa-da, ishsizlik va bandlik muammolari mustaqil muhim o‘rin egallaydi. Bu holat yozuvchining ijtimoiy voqelikni ko'p qirrali tarzda aks ettirishga intilganligidan dalolat beradi.

Badiiy ifoda usullari va ularning samaradorligi.

Abdulla Qahhor ishsizlik muammosini tasvirlashda bir necha badiiy usullardan foydalanadi. Ularning eng asosiysi – dialog va monolog usuli. Hikoyalardagi personajlar o‘rtasidagi muloqot va qahramonlarning ichki nutqi iqtisodiy holat haqida

aniq ma’lumot beradi. "O‘g‘ri" va "Bemor" hikoyalarida bu usul alohida samarali qo‘llangan.

4-jadval. Qahhor qo‘llagan badiiy ifoda usullari statistikasi.

Badiiy ifoda usuli	Ishlatilgan hikoyalar	Namunali misol
Dialog va monolog orqali	29 (76.3%)	"O‘g‘ri": Sodirning ichki ovozi
Portret tasviri orqali	22 (57.9%)	"Bemor": Rahimovning qiyofasi
Landshaft va muhit tasviri	18 (47.4%)	"Anor": Vayron xo'jalik manzarasi
Ramziy obraz orqali	14 (36.8%)	"Anor": Anor – turmush ramzi
Satira va kinoya orqali	11 (28.9%)	"Yoqimli yuz": Mansabdor obrazi
To'g'ridan-to'g'ri muallif tavsifi	16 (42.1%)	"Dahshat": Mehnat tarihining bayoni

Manba: muallifning tahlili asosida tuzilgan.

XULOSA

Qahhor ishsizlik muammosini o‘z ijodida tizimli ravishda ko‘tarib, uni uch mustaqil yo‘nalishda – iqtisodiy, psixologik va ijtimoiy-sinfiy – tasvirlagan. Bu uch yo‘nalishning uyg‘un birikuvi yozuvchining ijtimoiy voqelikni ko‘p qirrali anglashini namoyon etadi. Kontent-tahlil natijalariga ko‘ra, Abdulla Qahhor hikoyalarining 47.4

foizida ishsizlik va bandlik muammolari asosiy yoki muhim ikkinchi darajali motiv sifatida qayd etilgan. Ishsiz va kam ta’minlangan qahramonlar jami personajlarning 31.6 foizini tashkil etadi. Bu koʻrsatkich yozuvchining ijtimoiy masalalarga qanchalik katta e’tibor berganini tasdiqlaydi. Abdulla Qahhor ishsizlikni tasvirlashda dialog va monolog (76.3%), portret tasviri (57.9%), landshaft (47.4%), ramziy obraz (36.8%) va satira (28.9%) usullaridan foydalangan. Ularning barchasi bir-birini toʻldiruvchi badiiy tizimni tashkil etib, muammoni koʻp oʻlchovli tarzda ifodalash imkonini beradi. Abdulla Qahhor asarlarida koʻtarilgan ishsizlik muammosi bugungi Oʻzbekiston Respublikasi uchun ham dolzarb boʻlib qolmoqda. Yoshlar ishsizligi (2023: 18.4%), yashirin ishsizlik va gender diskriminatsiyasi singari muammolar yozuvchi tasvirlagan ijtimoiy muammolar bilan gʻoyibona mushtarak. Bu esa Abdulla Qahhor merosining bugungi kunda ham badiiy va ilmiy ahamiyatini saqlab qolishini koʻrsatadi. Abdulla Qahhor hikoyalarini boshqa Oʻrta Osiyo yozuvchilarining asarlari bilan qiyosiy oʻrganish, shuningdek, oʻsha davrning arxiv materiallarini adabiy matnlar bilan paralel tahlil qilish yangi va qimmatli natijalar berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qahhor A. Hikoyalar. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2018. – 312 b.
2. Karimov N. Abdulla Qahhorning ijodiy maktabi. – Toshkent: Fan, 2005. – 188 b.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi. Ish bilan bandlik toʻgʻrisida hisobot. – Toshkent, 2023.
4. Normatov U. Qahhor va zamonaviy oʻzbek nasri. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1998. – 204 b.
5. Xolmatov J. XX asr oʻzbek hikoyachiligida ijtimoiy mavzular. Filologiya fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2015.
6. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook. – Geneva: ILO, 2023.

7. Ashirboyev S. O‘zbek adabiyotida mehnat mavzusi (XX asr). – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2012. – 176 b.
8. Qahhor A. Asarlar to'plami. 5 jildlik. – Toshkent: G‘afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1988.
9. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi (2023) Ish bilan bandlik va ishsizlik to‘g‘risidagi hisobot. Toshkent: Davlat statistika qo‘mitasi.
10. Qahhor, A. (1988) Asarlar to‘plami. 5 jildlik. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
11. Qahhor, A. (2018) Hikoyalar: akademik nashr. Toshkent: O‘zbekiston.